

Egeresi Zoltán:¹ Konfliktusok az amerikai–török kapcsolatokban

Vezetői összefoglaló

- Az utóbbi időszakban konfliktusossá váltak az amerikai–török kapcsolatok, ami alapvetően a szíriai kurd Demokratikus Unió Pártjának (PYD) amerikai támogatása és Fethullah Gülen kiadatásának ügye miatti nézeteltérésre vezethető vissza.
- Az elmúlt hónapok, ezek közül is Reza Zarrab iráni–török üzletember ügye újra kiélezték a konfliktust a két fél között, amit a török sajtó igyekszik egy gülenista–amerikai akcióként tálalni, ezzel további feszültséget gerjesztve.
- Washington döntése a nagykövetségének Jeruzsálembé való költöztetéséről újabb problémát jelent, azonban az első kemény nyilatkozatok után nem várható komolyabb retorzió a törökök részéről.
- A jelenlegi, strukturális nézetkülönbségekben – a PYD megítélése és Gülen kiadatása – egyelőre nem várható változás, így a közeljövőben állandó vitás pontjai lesznek a két ország kapcsolatának; ugyanakkor Ankara és Washington továbbra is túl „értékes” egymás számára, hogy komoly törés következzen be a két ország között, így az együttműködés keretei megmaradnak.

Jelen elemzés az amerikai–török kapcsolatok közel-múltbeli konfliktusossá válásának okait, folyamatát és lehetséges következményeit kívánja felvázolni. Ha csak az utóbbi pár hónap eseményeit vesszük sorra, így a nembevándorló-vízumok kiadásának kölcsönös leállítását, majd részleges visszaállítását, a Riza Zarrab befolyásos iráni–török üzletember ügyének tárgyalása keltett hullámokat, az amerikai elnök döntését – miszerint Jeruzsálembé költözteti az amerikai nagykövetséget – követő erőteljes török reakciót, vagy legújabban a szíriai kurdok elleni hadjáratot övező érdekellentétet, ezek alapján azt mondhatjuk, hogy konfliktusos kapcsolat alakult ki a két szövetséges NATO-tagállam között.

Ezek a diplomáciai konfliktusok nem légyeres térben keletkeztek, az előző pár évben egyre terheltebbé vált az amerikai–török viszony, amiben alapvetően a növekvő érdekellentétek, elsősorban a két ország Szíria-politikájában lévő különbségek játszottak közre.

A jelenlegi helyzetben úgy tűnik, hogy a feszültség meg fog maradni a két ország között, azonban szakítás nem várható. Törökország nem fordíthat hátat az Egyesült Államoknak, s ezzel szoros összefüggésben a nehézségek ellenére szüksége van a NATO-ra. Továbbá Washington sem hagyhatja magára a stratégiaileg rendkívül fontos helyen fekvő Törökországot.

Az amerikai–török kapcsolatok alapjai

Az I. világháborús vereség utáni időszakban a kiszolgáltatott oszmán–török elit körében még az az ötlet is felmerült, hogy a zsugorodó birodalom amerikai mandátumterületként éljen tovább, megelőzendő a további feldarabolást.² Ugyan ez az elképzelés végül lekerült a napirendről, ahogy Musztafa Kemál Atatürk csapatai visszaszorították a görög, örmény, francia, olasz és brit csapatokat, azonban jól érzékelteti, hogy az Egyesült Államok megítélésének voltak szebb időszakai is Törökországban.

Washington és Ankara kapcsolata alapvetően 1945 után vált szorosabbá, amikor a világháború végével a nemzetközi rendszerben bekövetkező változások, a Szovjetunió jelentette fenyegetés növekedésével (Moszkva bejelentette igényét néhány keleti török területre, valamint elővette a tengerszorosok kérdését is) Törökország

¹ Egeresi Zoltán (zoltan.egeresi@uni-nke.hu), nemzetközi kapcsolatok szakértő, történész, az NKE Stratégiai Védelmi Kutatóközpontjának munkatársa.

² Perin GUREL: Turkey and the United States after World War I: National Memory, Local Categories, and Provincializing the Transnational. *American Quarterly*, 67. évf., 2015/2, 353–376. o.

– feladva a korábbi semlegességi politikáját – a nyugati blokkban keresett védelmet. Az ország felértékelődését jelezte, hogy a háború alatt Washingtonban elhunyt török nagykövet maradványait a Missouri csatahajóval szállította vissza az Egyesült Államok, amit mind a török elit, mind a közvélemény nagyra értékelt.³

Az azonos érdekeknek köszönhetően Törökország részt vehetett a Marshall-programban, melynek keretében mintegy 300 millió dollár összegű támogatást kapott 1948 és 1952 között, ami az eredeti igényeknek körülbelül a fele volt.⁴ Miután önkéntes alapon csapatokat küldött a koreai háborúba, 1952-ben felvették az országot a NATO-ba. Washington nemcsak a NATO-ban, de a CENTO egyik kezdeményezőjeként is számíthatott Törökországra, amely a containment-politika egyik fontos támasza lett, nemcsak a Balkánon vagy a Kaukázusban, de a Közel-Keleten is. Ne feledjük, hogy a kubai rakétaválság egyik részese volt a kis-ázsiai állam, ugyanis Moszkva a rakétáinak visszavonásáért cserébe a korábban Anatóliába telepített Jupiter-rakéták kivonását szabta feltételül – amit az amerikaiak a törökök ellenkezését figyelmen kívül hagyva végrehajtottak.

Az erős katonai együttműködésen alapuló amerikai–török kapcsolatokban a török hadsereg fontos szerepet játszott és rendkívül sok amerikai támogatást kapott. A különböző puccsok (1960, 1971, 1980, 1997) sem rendítették meg a két ország kapcsolatát, a hatalmat előbb-utóbb a civileknek visszaadó katonai vezetés a Szovjetunió árnyékában mindig a NATO és az Egyesült Államok mellett kötelezte el magát.

A hidegháborús fenyegetettség és közös érdekek ellenére komoly válságok is nehezítették a két ország közötti együttműködést. A legnagyobb krízisre Ciprus kapcsán került sor.⁵ A szigetország függetlenségét (1960) deklaráló zürichi és londoni megegyezés azon túlmenően, hogy kodifikálta a török és görög népesség közötti ellentétet, védnöki szerepet adott Görögországnak és Törökországnak, akik erre hivatkozva beavatkozhattak a szigetország ügyeibe a saját népeik védelmében, illetve megakadályozandó a sziget egyesítését Görögországgal (vagy éppen Törökországgal). A szigeten állandósuló etnikai konfliktusok, villongások már 1964-ben beavatkozásra sarkallták a török vezetést, amely azonban meghátrált Lyndon Johnson amerikai elnök azóta Johnson-levélként elhíresült üzenetétől, amelyben óva intette Ankarát egy ilyen lépéstől.⁶

Ankara azonban tíz évvel később mégis úgy döntött, hogy beavatkozik egy ciprusi puccs után, amely rövid időre ki is mondta a szigetország egyesülését Görögországgal. A rövid, de annál sikerebb intervenció révén a sziget 37%-át foglalták el (a lakosságnak ezzel szemben körülbelül 20%-a volt török), s megakadályozták az egyesülést, ami viszont a sziget kettéosztásával járt. Az amerikai válaszlépés lassan érkezett (Nixon elnök ekkor a Watergate-botrányral, Henry Kissinger pedig a közel-keleti békefolyamattal volt elfoglalva), s egy fegyverembargót jelentett, ami különösen kedvezőtlenül érintette a török fegyveres erőket.⁷

Washingtonnak nemcsak a Szovjetunió ellenében volt szüksége Törökországra, hanem a Közel-Keleten az amerikai befolyás támaszának is tartották: annak a szövetségi rendszernek a tagjaként, amely a szovjet, majd 1979 után az iráni terjeszkedésnek is útját állhatja. Az 1980-as évek elejétől, a „kis hidegháború” alatt az amerikai–török együttműködés fokozódott, Törökország NATO-n belüli szerepe nőtt, s 1984 és 1993 között 6 milliárd dollár értékű katonai támogatást kapott az Egyesült Államoktól.⁸

³ Gül İNANÇ, Şuhnaz YILMAZ: Gunboat Diplomacy: Turkey, USA and the Advent of the Cold War. *Middle Eastern Studies*, 48. évf., 2012/3, 401–411. o.

⁴ Şuhnaz YILMAZ: Turkey's quest for NATO membership: the institutionalization of the Turkish–American alliance. *Southeast European and Black Sea Studies*, 12. évf., 2012/4, 481–495. o.

⁵ A ciprusi kérdés megoldása jelenleg is négy szinten zajlik: a megosztott szigeten élő két közösség között, bilaterális szinten Törökország és Görögország között, regionális szinten a nagyhatalmak bevonásával, illetve nemzetközi szinten az ENSZ égisze alatt.

⁶ Jacob M. LANDAU: *Johnson's 1964 letter to İnönü and the Greek lobbying at the White House*, The Leonard Davis Institute for International Relations, 1979.

⁷ William HALE: *Turkish foreign policy, 1774–2000*, Psychology Press, 2000, 116. o.

⁸ Meliha Benli ALTUNIŞIK: The Middle East in Turkey–USA Relations: Managing the Alliance, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 15. évf., 2013/2, 157–173. o, 161. o.

A Közel-Keletet illetően sem volt mindig az amerikai és török politika összhangban. Ugyan Törökország volt az egyik első muszlim állam, amely elismerte Izraelt, az 1967-es és 1973-as háborúk alkalmával nem engedélyezte, hogy az amerikaiak használhassák az ország támaszpontjait a zsidó állam támogatására.⁹ Ankara pedig 1973/74 után, részben az olajválság, részben a ciprusi kérdés miatt elkezdett közeledni az arab államokhoz, ami nem mindig esett egybe Washington érdekeivel.

A hidegháború vége új geopolitikai környezetet teremtett Törökország számára: megszűnt a Szovjetunió jelentette korábbi fenyegetés, miközben szomszédságában több háborús konfliktus alakult ki (Kaukázus, Balkán és Közel-Kelet), így például a 2. öbölháború, melyben Turgut Özal elnök engedélyt adott az amerikaiaknak a törökországi támaszpontok használatára. Ankara számára 1989–1991 nem külpolitikai leértékelődést, hanem épp felértékelődést hozott egy olyan környezetben, amelyben sokkal aktívabb és önállóbb politikát folytathatott, mint a hidegháború alatt.

Az 1990-es évektől kezdve Törökország önálló külpolitikai manőverei eltérő megítélés alá estek Washingtonban. Amerika jó szemmel nézte a kis-ázsiai állam nyitását a frissen függetlenné vált köztársaságok felé, hiszen ezzel a saját pozíciójának erősödését látta. Ankara uniós tagjelöltsége is támogatásra lelt az Egyesült Államokban. Ugyanakkor az AKP érdeklődését az arab világ felé már sokkal több kritika érte, különösen azután, hogy az izraeli–török kapcsolatok megromlottak 2009–2010-ben.

Végezetül érdemes megemlíteni, hogy a török diaszpóra nem túl jelentős az Egyesült Államokban – főleg, ha az örményhez, göröghöz vagy zsidóhoz hasonlítjuk, akik bizonyos ügyekben rendszeresen Ankara ellenében foglalnak álláspontot. Hivatalosan mintegy 100 ezer török állampolgár él az országban (a szavazásra jogosultak száma 95 ezer volt 2015-ben), s ez a tömeg nem jelent komoly lobbierőt. A diaszpóra európaihoz képest csekély volta ellenére a török üzletemberek egy csoportja igen aktív az Egyesült Államokban, s komoly erőfeszítéseket tesz, hogy javítsa az ország megítélését vagy különböző ügyekben lobbizzon.

Az AKP alatt

Az iszlamista gyökerű Igazság és Fejlődés Pártja (AKP) új fordulatot hozott a török belpolitikába. A jelenlegi konfliktusos viszony tükrében furcsán hat, hogy Recep Tayyip Erdoğan török elnök sokat lobbizott az Egyesült Államokban a párt meglepetésszerű 2002-es győzelme előtt, illetve nagy erőfeszítéseket tett a pozitív imázs kialakítására nemcsak az Európai Unióban, de az Egyesült Államokban is. A hadsereg gyámkodása és túlhatalma miatt az AKP támogatásra számíthatott a demokrácia erősítése jegyében, ahogy a 2000-es évek folyamán az Egyesült Államok elítélte a párt betiltására vagy megbuktatására irányuló kemalista törekvéseket is.

Egyrészt 2002-es meglepetésszerű választási győzelme óta magabiztos parlamenti többséggel a háta mögött kormányozza az országot, az utóbbi évek belpolitikai válságai ellenére is. Másrészt az AKP alatt jelentős gazdasági fejlődés valósult meg: a GDP átlagosan 5,6 százalékkal növekedett 2003 és 2016 között, ráadásul a 2008–2009-es gazdasági válság sem viselte meg komolyabban az országot, s elhúzódó gazdasági leépülés helyett gyors növekedésnek indult. Mindez kellő önbizalmat adott ahhoz, hogy az ország sokkal aktívabb, s függetlenebb külpolitikát folytasson, amelyben igyekezett szorosabbra fűzni kapcsolatát a saját környezetével. Mindennek nemcsak alapvető diplomáciai, biztonsági szempontjai, hanem fokozódó mértékben gazdasági mozgatórugói is voltak, hiszen egyre nagyobb mértékben szükség lett új piacokra.

Mindez kiegészült egy erős identitás alapú külpolitikai retorikával, amely egyrészt a mindinkább erősödő hazai oszmán birodalmi nosztalgián, illetve a muszlim világban betöltendő vezető szerep iránti ambíciók alapult. Ez vezetett oda, hogy Törökország mindinkább elköteleződött az arab világ mellett, miközben hangosan szembefordult Izraellel, ami aggodalmat keltett Washingtonban, hiszen több évtizedes közel-keleti szövetségesei között alakult ki komoly diplomáciai konfliktus, amelyet egészen a közelmúltig nem sikerült rendezni, hiába igyekezett közvetíteni az amerikai diplomácia.

⁹ ALTUNIŞIK: i. m., 169.

Bizonyos kérdésekben már korábban is szembement a két fél álláspontja, ami törésekhez vezetett. Kétségkívül az egyik legnagyobb ilyen válságra az AKP uralomra kerülése után nem sokkal sor került. Ankara nem támogatta a Szaddám Huszein elleni amerikai intervenciót 2003-ban, s noha az Egyesült Államok komoly pénzügyi ösztönzőket helyezett kilátásba, a 2003-as parlamenti szavazáson a török honatyák többsége – köztük sokan az AKP soraiból is – a támogatás ellen szavaztak.

Ugyan a török külpolitika „önjáróvá” válását – amelynek a megalapozottságát az ambíciókhoz mért képeségbeli hiányosságok miatt sokan kétségbe vonták – többen ferde szemmel nézték az Egyesült Államokban, Ankara alapvetően néhány terület kivételével nem ment szembe az amerikai érdekekkel, sőt, az „arab tavasz” kirobbanása után egy rövid ideig többen mint „modell”-ről beszéltek Törökország esetében, ahol az AKP példaként állhat a frissen hatalomra kerülő iszlamista pártok elé.

Népi Amerika-ellenesség?

A két ország közötti kapcsolatot és Törökország hozzáállását Amerikához nagymértékben meghatározza a török társadalomban jelenlévő, nagyfokú Amerika-ellenesség. A Kadir Has Egyetem által készített közvélemény-kutatások szerint az Egyesült Államokat a török lakosság jelentős része veszélyforrásnak tartja: a 2013-as felmérés szerint a megkérdezettek 41,7, 2015-ben 35,3, 2016-ban 44,1, míg 2017-ben 66,5 százaléka vélte úgy, hogy az Egyesült Államok jelenti a legnagyobb fenyegetést (a második helyen jellemzően Izrael szerepel, megelőzve Szíriát és az EU-t). Ezzel szoros összefüggésben azok aránya is csökken, akik szerint az USA-val együttműködve kellene alakítani az ország külpolitikáját: 2013-ban még 14,2 százalék gondolta úgy, hogy kooperálni kellene Washingtonnal, 2016-ban már csak 7,2 százalék, a 2017-es felmérés szerint csak 2,5 százalék (ezzel szemben Oroszországot már a megkérdezettek 7,8 százaléka jelölte meg).¹⁰

A közvélemény-kutatás szerint azok aránya is nő, akik problémásnak látják az amerikai–török kapcsolatokat: 2013-ban 46,7 százalék látta úgy, hogy a két ország között problémák vannak, ez többségbe került 2017-re 64,5 százalékkal. A legnagyobb problémának a terrorellenes harcot illető nézeteltéréseket (64%), Fethullah Gülen kiadatásának kérdését (32,1%), a kurdokkal folytatott politikáját (26,7%) látták a megkérdezettek. Az Egyesült Államokat a megkérdezettek közel fele megbízhatatlan országnak (48,5%), illetve gyarmatosító hatalomnak (26,2%) tartotta.¹¹

Ezek a negatív vélemények folyamatos megerősítést kapnak a kultúra részéről. Amerika-ellenes kiadványok, filmek több esetben is foglalkoztak – jellemzően negatív színben – az Egyesült Államok közel-keleti és törökországi kapcsolataival, terveivel. Ennek egyik enciklopédikus példája a Farkasok völgye: Irak című film, amely egy török titkosügynök harcát mutatja be egy Irakban szolgáló amerikai parancsnok ellen, reflektálva a legfontosabb visszaélésekre és sztereotípiákra, amelyek az amerikaiakkal kapcsolatban felmerült Irakban.

A török közvéleményben, illetve az értelmiségben komoly visszatetszés keltett a 2000-es évek elején a Bush-kormány alatt indított Broader Middle East and North Africa Initiative (Tágabb Közel-Keleti és Észak-Afrikai Kezdeményezés), amely Törökországban Büyük Orta Doğu Projesi (röviden: BOP), azaz Nagy Közel-Kelet Projekt néven híresült el. A kezdeményezés lényege a demokráciaterjesztés volt, az emberi jogok, a szabadságjogok stb. támogatásával – amihez Törökország is csatlakozott. Az elképzelést az USA a 2004-es G8-csúcson osztotta meg szövetségeseivel – Ankara ezen a rendezvényen megfigyelőként vett részt.¹²

A „BOP” a török interpretációban többféleképp jelent meg. Condoleezza Rice nemzetbiztonsági főtanácsadó egyik cikkére hivatkozva „22 közel-keleti ország” – beleértve Törökországot is – felosztására, határainak megváltoztatására törekvő projektként írták le, vagy ha nem is határainak megváltoztatására, de legalább a politikai vezetés, berendezkedés megváltoztatására. Ez sokak esetében további fordulattal egészült ki: a török részvétel

¹⁰ Khas Türk Dış Politikası Kamuoyu Alguları Araştırması 2017 Yılı Sonuçları Açıklandı, [online], 2017. 07. 20. Forrás: khas.edu.tr [2017. 12. 08.].

¹¹ Uo.

¹² İlhan UZGEL: Büyük Ortadoğu Projesi uygulamaya mı konuldu?, [online], 2017. 09. 25. Forrás: gazeteduvar.com.tr [2017. 12. 08.].

miatt többen úgy vélik, hogy Erdoğan „társelnök” lett ebben a projektben, s az Egyesült Államok lényegében BOP keretében támogatta a törökországi politikai folyamatokat – az AKP hatalmának megerősödését, az ország iszlamizálását.¹³ A BOP jelentőségét messze túlszárnyalva van jelen a török társadalom bizonyos rétegeiben mind a mai napig, amelyet azóta is Washington közel-keleti befolyásolási törekvéseként és Törökországra nézve veszélyes politikaként szokták aposztrofálni.

Ugyanígy összekapcsolódik az Amerika-ellenesség vagy kritika a társadalomban lévő Izrael-ellenességgel és palesztinszimpatiával, amit az AKP a kormányzása alatt többször igyekezett kihasználni. A Washington és Tel-Aviv közötti együttműködést is rengeteg kritika éri. Nagy felháborodást váltott ki a muszlim világban Donald Trump elnök döntése arról, hogy az amerikai nagykövetséget Tel-Avivból átköltözteti Jeruzsálembe. Ugyan komoly törést végül nem okozott, kiváló lehetőséget adott Recep Tayyip Erdoğannak, hogy országa jelentőségét hangsúlyozva a döntés elleni kampány egyik vezetőjévé váljon, ezzel a palesztin (és muszlim) érdekek szószólójaként jelenjen meg.¹⁴

Szíria: töréspont?

A már említett külpolitikai átalakulás és képességnövekedés miatt is döntött úgy Törökország, hogy aktív szerepet vállal a szíriai konfliktusban, s ezzel lényegében beállt a washingtoni elképzelések mögé. A gondot az jelentette, hogy nem egy viszonylag gyors lefolyású, a vezető bukásával járó forogatókönyv – ahogy Líbiában történt –, hanem egy elhúzódó, többszereplős, s úgy tűnik, Törökország számára kevésbé pozitív végkifejlet valósul meg a szomszédságban.

Törökország szíriai mozgásterének hanyatlása a kurdok és Aszad közötti megegyezéssel vette kezdetét, mivel ezáltal a korábban elnyomott kurdok lényegében szabad kezet kaptak, s elindult a felfegyverkezésük. A különböző politikai formációk közül pedig a Demokratikus Unió Pártja (PYD) szilárdította meg a hatalmát – az a szervezet, amelynek létrehozásában a 2000-es évek elején nagy szerepet játszott a Kurdisztáni Munkáspárt (PKK), és amellyel azóta is szorosan együttműködik. A török álláspont szerint nincs is különbség a két szervezet között, így a PYD erősödése gyakorlatilag a törökök számára biztonsági kockázatot jelent. Ez a helyzet lényegében az úgynevezett „Iszlám Állam” felbukkanása és gyors expanziója idején sem változott – a törökök nem avatkoztak be a kobanei csatába 2014 őszén, sőt, meggátolták, hogy a PKK egységei török földről bocsátkozzanak harcba az „Iszlám Állam” egységeivel –, ami komoly zavargásokhoz vezetett az ország keleti, többségében kurdok lakta városaiban.¹⁵

A török Szíria-politika változásának másik fontos állomása 2013 szeptembere volt, amikor az Egyesült Államok Ankara hangos kiállításának ellenére sem avatkozott be a harcokba azután sem, hogy vegyi fegyvert vetettek be, így a saját maga által húzott „redline”-t engedte el. Washington ezzel annak a döntésének adott nyomtatókat, miszerint nem kíván beavatkozni közvetlenül a Közel-Keleten folyó konfliktusokba, ami Törökországot nagyobb aktivitásra készítette.

Az „Iszlám Állam” előretörése, gyors iraki és szíriai sikerei után az Egyesült Államok létrehozott egy koalíciót a szervezet felszámolására, amelyhez Ankara később és „vonakodva” csatlakozott,¹⁶ hiszen elsődleges célja a kurdok gyengítése és Aszad megbuktatása volt, az „Iszlám Állam” elleni harc csak a harmadik helyen következett a fontossági sorrendben. Ez a két ország közötti véleménykülönbség a későbbiekben egyre komolyabb konfliktusforrássá vált. Washington döntése, miszerint elkezdte a kurdokat támogatni az „Iszlám Állammal” szemben, komoly ellenérzéseket szült Törökországban. A kurdok fokozatos területfoglalása, majd a törökök „redline”-nak titulált Eufrátesz-átlépése már határ menti összecsapásokhoz, bombázásokhoz vezetett, de a

¹³ Mustafa K. ERDEMOL: *Türkiye’de rejim BOP çizgisinde değişiyor*, [online], 2017. 04. 21. Forrás: birgun.net [2017. 12. 08.].

¹⁴ *Cumhurbaşkanı Erdoğan: Ey Trump, sen ne yapmak istiyorsun?*, [online], 2017. 12. 07. Forrás: Habertürk.com [2017. 12. 28.].

¹⁵ PÉNZVÁLTÓ Nikolett: *Délkelet-Törökország újra lángol. SVKK Elemzések*, 2016/8.

¹⁶ Az „Iszlám Állam” Moszul elfoglalásakor elfogta az ottani török konzulátus személyzetét, mintegy ötven embert, akiket csak 2014 szeptemberében sikerült hazavinni Törökországba.

nagyobb török beavatkozásnak az amerikaiak ellenkezése, illetve az oroszok 2015 őszén történő látványos szíriai megjelenése állta útját.

A szíriai kurdok nyugati, elszigetelt Afrín kantonjának és a keleti, nagy összefüggő területeinek az egyesülését megakadályozandó megindították az Eufrátesz Pajzsa nevet viselő, hivatalosan az „Iszlám Állam” ellen irányult hadműveletet, amelynek révén a törökök mintegy kétezer km²-t foglaltak el, s elérték céljukat. A további előrehaladást viszont az Egyesült Államok és Oroszország fellépése akadályozta meg, rávilágítván a törökök szíriai korlátaira.

Míg az Egyesült Államok az „Iszlám Államra” koncentrált és folytatta a PYD felfegyverzését, addig a török fél folyamatosan nehezményezte a szerinte terrorista csoportok támogatását, és a két NATO-szövetséges közötti ellentétnek minden lehetséges alkalommal hangot adott. Ez Rakka elfoglalása után sem változott, sőt, Ankara nehezményezte Washington elképzelését, miszerint 30 ezer fős határvédelmi erőket hoznak létre, részben kurdokból a szíriai-kurd entitás védelmére.¹⁷

A 2018. január 20-án megindított Olajfaág Hadművelet (Zeytin Dalı Harekati) újabb törést jelent a két ország kapcsolatában. Ugyan az afríni beavatkozást Moszkva tette lehetővé egységeinek relokációjával (illetve korábban pontosan odaküldésükkel védte meg) – amerikai csapatok nem állomásoztak a térségben –, a török médiában az Egyesült Államok továbbra is felelősként jelenik meg. Moszkva kivonulása Afrínból ugyan beárnyékolja az orosz–kurd kapcsolatokat, azonban további éket ver a két NATO-szövetséges közé. Mevlüt Çavuşoğlu török külügyminiszter már fel is szólította Washington, hogy vonuljon ki Manbicsból – a kurdok által ellenőrzött, Eufrátesztől nyugatra elterülő körzetből.¹⁸

Amerika, a FETÖ és a puccskísérlet

A 2016. július 15-én véres, több száz ember halálával járó puccskísérlet újabb problémákat hozott a két ország kapcsolatába, hiszen a hatalomátvételi kísérlet felelősének a török kormány és a közvélemény jó része Fethullah Gülen iszlamista hitszónok mozgalmát tartja. A sikertelen katonai hatalomátvétel-kísérlet után gyors ütemben több tízezer embert tartóztattak le, több mint 150 ezer embert elbocsátottak munkahelyéről, s *de facto* megszüntették a gülenista média- és gazdasági birodalmat. A sokak szerint aránytalan retorziók nemcsak az EU-ban, de az Egyesült Államokban is váltottak ki kritikákat, noha az amerikai elnök elítélte a kísérletet, és elutasította azokat a vádakot, hogy országa állna az akció mögött.¹⁹

A török elit legalább egy része, ahogy a lakosság jelentős tömegei is úgy látják, hogy a puccskísérlet mögött az amerikaiak álltak.²⁰ A sikertelen hatalomátvételi kísérlet után nyomban napirendre került a 2000-es évek eleje óta Pennsylvaniában élő hitszónok kiadatásának kérdése, melyre mindeddig – többszöri államfői és kormányfői–alelnöki találkozók és lobbizás ellenére – nem került sor.

A két ország közötti viszonyt tovább terhelte, hogy a török hatóságok 2016 októberében letartóztattak egy amerikai lelkészt, Andrew Brunsont, akit a Gülen Mozgalommal való részességgel vádolnak, s akinek szabadon engedését nem tudta elérni az amerikai külügy. Ráadásul a török államfő egyik 2017 szeptemberében elhangzó beszédében felvetette, hogy kössék az ügyet Gülen kiadatásához.²¹

A török médiában újra és újra felmerül az amerikaiak lehetséges szerepének hangsúlyozása a puccskísérletben. A közvélemény-kutatások is mutatják, a török lakosság antipátiája az Egyesült Államok iránt kiváló alapot jelent az ebbéli percepciók erősítéséhez, miközben több esetben történelmileg igazolható, hogy a CIA részt vett, illetve leveleznyelt puccsokat vagy katonai hatalomátvétel-kísérleteket, mintegy alátámasztván a jelenlegi esetet

¹⁷ Turkey sees betrayal as US backs Syrian Kurds, [online], 2018. 01. 18. Forrás: CNN [2018. 01. 21.].

¹⁸ Son dakika haberi... Türkiye: ABD Menbiç'ten derhal çekilsin [online], 2018. 01. 27. Forrás: Sözcü [2018. 01. 29.].

¹⁹ Obama condemns Turkey coup plot [online], 2016. 07. 22. Forrás: US today [2018. 01. 26.].

²⁰ AKP'li Burhan Kuzu: Darbe girişimi ABD'nin teyidi, İngiltere ve İsrail'in güdümünde yapıldı, Kürt devleti planı hazırdı [online], 2016. 10. 02. Forrás: T24 [2018. 01. 21.].

²¹ Turkey's Erdogan links fate of detained U.S. pastor to wanted cleric Gulen, [online], 2017.09. 08. Forrás: Reuters [2017. 12. 05.].

is. 2017 őszén Graham Fuller volt CIA-ügynököt kiáltották ki (amerikai részről) a kísérlet irányítójának, akiről úgy értesültek, hogy a puccs éjszakáján Isztambulban tartózkodott, majd sietősen elhagyta az országot. December elején pedig elfogatóparancsot is kiadtak ellene.²² Fuller több Törökországról szóló művet jegyez, s egészen a legutóbbi időkig pozitív hangon írt az AKP-ről és Erdoğanról. A Vancouverben tanító Fuller, aki már 30 éve visszavonult a CIA-tól, tagadta a vádakat, jelezvén, hogy a kérdéses időpontban egy száz fős tömeg előtt tartott előadást (viszont más nevesebb amerikai személyek, akik hangadónak számítanak Törökországot illetően, valóban Isztambulban tartózkodtak a puccs éjszakáján).

Trump megválasztása után

Donald Trump megválasztása, noha nagy várakozásokkal tekintettek elébe Ankarában, nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Az oroszok, illetve a törökök által is pénzelt Michel Flynn nemzetbiztonsági főtanácsadó, aki a kampány során már kijelentette, hogy szerinte Gülent ki kell szolgáltatni Törökországnak, kevesebb mint egy hónap alatt kibukott az elnöki stábból.²³ Úgy tűnik, hogy Ankara ezzel egy komoly szövetségést veszített a Fehér Házból, s egyelőre nem sikerült hasonló lobbierővel rendelkezőt találni a helyére.

A két ország államfője többször is találkozott – Erdoğan májusi washingtoni látogatása újabb botrányt is okozott,²⁴ melyből eljárások is indultak²⁵ –, azonban nem mondhatni, hogy szívélyes viszony alakult volna ki a két vezető között. Továbbá kiderült, hogy az új elnök Közel-Kelet-politikája nem hoz gyökerest változást, s még kevésbé Törökország érdekeinek megfelelőt. Donald Trump elsősorban Szaúd-Arábiára számít a régióban, s fenntartja a harcias Irán-ellenes retorikát. Ez pedig szintén problémát jelent, hiszen az asztanai tárgyalások révén, a geopolitikai szükségszerűségek miatt a kurdokat illetően is taktikai együttműködésre kényszerülő Teherán és Ankara éppen szorosabbra fűzi kapcsolatát.

A Trump megválasztása utáni időszakban folytatódott a diplomáciai pengeváltások és kényes ügyek a két ország között. Az őszi diplomáciai konfliktusok nyitányát az isztambuli amerikai főkonzulátus két török állampolgárságú dolgozójának letartóztatása jelentette. A két személyt a Fethullah Gülen-féle szervezet tagjaként azonosították, s az országban folyó tisztogatás részeként interpretálták. Az amerikai fél viszont az eljárás jogszerűségét nehezményezte.

Azonban Riza Zarrab iráni-török üzletember ügye jelenti már régóta az egyik legkényesebb ügyet a két ország kapcsolatában, amely 2017 őszén ismét a figyelem homlokterébe került. Az ügy még 2013 végére nyúlik vissza, amikor a Törökország közelmúltjának legnagyobb korrupciós botrányának keretében 2013. december 17-én közel félszáz kormányközeli üzletembert, politikust, állami alkalmazottat vettek őrizetbe, köztük Zarrabot. A több ügy²⁶ közül az amerikai iráni szankciók kijátszásával vádolták a török vezetéssel is jó kapcsolatot ápoló vállalkozót. A vádak szerint az állami Halkbank közbeiktatásával nagymértékű aranyért cserébe segített olajat vásárolni Irántól, amivel megsértette az amerikai szankciókat.

A korrupciós ügyek okozta első sokk után a török vezetés érintettsége miatt gyorsan leállította ezeket, majd hamarosan ítéletet is hoztak Zarrab ügyében: felmentették. A lassan nemzeti hőssé avanzsáló üzletember életé-

²² [Eski CIA yetkilisi Graham Fuller hakkında yakalama kararı çıkarıldı](#), [online], 2017. 12. 01. Forrás: Hürriyet [2017. 12. 27.].

²³ Zia WEISE: [Turkey's Torrid Love Affair With Michael Flynn](#). [online], 2017. 11. 25. Forrás: Politico [2018. 01. 27.].

²⁴ Az elnök testőrei, összesen 19 ember, „harcba bocsátkoztak” a jellemzően kurd, Erdoğan ellen tüntető tömeggel. Az akcióról több felvétel is készült.

²⁵ [Turkish Guards Will Be Charged in Embassy Protest, Officials Say](#), [online], 2017. 04. 14. Forrás: The New York Times [2017. 12. 27.].

²⁶ Összesen három ügy miatt vettek őrizetbe több tucat embert, köztük számos miniszter fiát is. A botrány hatására Erdoğan három minisztert lemondattott, illetve harcot hirdetett a „párhuzamos állam,” a Fethullah Gülen-féle mozgalom ellen. Az igazságszolgáltatás megrendszabályozása, a bírósági, ügyészségi, rendőrségi áthelyezések és tisztogatások ekkor vették kezdetüket.

ben a következő fordulat 2016 márciusában történt, amikor amerikai útja során letartóztatták a szankciók megsértése és pénzmosás vádjával. 2017 márciusában a Halkbank alelnökét, Hakan Attilát is letartóztatták az amerikaiak, miután az Egyesült Államokba utazott.²⁷

Az ügy fontosságát mutatja, hogy Binali Yıldırım kormányfő október folyamán az Egyesült Államokba látogatott, ahol megpróbált Mike Pence-en keresztül hatást gyakorolni az amerikai vezetésre – kevés eredménnyel.²⁸ Érthető módon a török média és politika kiemelten kezeli a fejleményeket. A kormányközeli média alapvetően amerikai (gülénista) mesterkedésként interpretálja az eseményeket, amely Erdoğan és Törökország lejáratását szolgálja. Az ősszel újabb fejlemény történt az ügyben, mivel Zarrab vádalkut kötött, ennek köszönhetően nem vádlottként, hanem tanúként ülhetett a bíróság elé Hakan Attila ügyében. Zarrab úgy nyilatkozott, hogy Erdoğan engedélyével hajtották végre a szankciók kijátszását.²⁹

Összegzés

Az elmúlt hónapok eseményei csak fokozták a török társadalom ellenérzéseit az Egyesült Államok iránt, amit a politika is kihasznál, különösen a Zarrab-ügy kapcsán, amely Erdoğan számára is kellemetlenségeket okozhat (a török bankrendszernek pedig még nagyobb). A török kormánypárti média elég nagy erőfeszítéseket tesz arra, hogy az ügyet Fethullah Gülen mozgalmának akciójának állítsa be, ezzel is delegitimálva azt. A török hatóságok eljárása a Zarrab-ügyet elindító, majd átvevő ügyészek ellen szintén ebbe a logikába illeszthető be. Az államellenes konspiráció azonban nemcsak a FETÖ-re szorítkozik, hanem legújabban a CIA-ra is, hiszen a puccskísérletben való amerikai részvétel, Graham Fuller volt CIA-ügynök megnevezése a katonai hatalomátvitel egyik mozgatójaként szintén azt a célt szolgálja, hogy az országot „ostromlott erődként” állítsa be, melyre Washington – vagy legalábbis bizonyos körök – fenyegetést jelent(enek).

Ezt egészíti ki a valóban komoly nézeteltérést jelentő szíriai kérdés. Az Egyesült Államok továbbra is támogatja a Törökország által terrrorszervezetnek tekintett PYD-et, s egyelőre úgy tűnik, hogy Ankara szíriai mozgásteret meglehetősen szűk az amerikaiak ellenkezése miatt. (Megemlítendő, hogy a másik korlátot pontosan az oroszok jelentik, akik katonai bázist hoztak létre a kurd területen, illetve egyelőre egy föderális megoldást tartanak elképzelhetőnek – ami szintén sértené a török érdekeket.)

A két ország közötti konfliktusok azonban kezelhető szinten maradnak, amit mutat a vízumkiadatás kérdésének részbeni kezelése. Az Egyesült Államok a jövőben nagyobb nyomás alá helyezheti Törökországot, azonban ennek is és a török különútnak is korlátai vannak. Ugyan Ankara lépéseket tett egy orosz rakétavédelmi rendszer megszerzésére, de biztonságának továbbra is a NATO a legfontosabb szavatolója, illetve ezzel együtt az ország területén – inkább szimbolikusan, mint létszámában – az amerikai csapatok jelenléte. Az ország közkeletű súlyát nagymértékben növeli, hogy a világ legerősebb katonai szövetségének a tagja, amely ráadásul védőernyőt jelent olyan közép- és nagyhatalmakkal szemben, mint Irán vagy Oroszország. Ugyan ezzel a két állammal az utóbbi másfél évben Ankara fokozódó mértékben működik együtt, azonban ez inkább taktikai, mint stratégiai. A szíriai konfliktus megoldásában és újabban a kurd függetlenedési törekvések ellenében (főleg Iránnal) látható kooperáció inkább kivételnek tekinthető, mint főszabálynak. A Kaukázusban, a Balkánon, Irakban és részben Szíriában is fennálló érdekellentétek miatt a jelenlegi kapcsolat törekenynek mondható. Ebben a helyzetben a belpolitikai eszközként is használt Amerika-ellenesség és egyéb nézeteltérések ellenére Ankara nem fordíthat háttal Washingtonnak, ahogy az Egyesült Államoknak is szüksége van a Közel-Kelet stabilizálásához Törökországra. A két ország közötti kapcsolatok jövőjében kulcskérdés a szíriai kurdok helyzetének rendezése, amely viszont már nemcsak a két államon, hanem további hatalmak megegyezésétől is függ. Az amerikai–szíriai–kurd kapcsolatok tartós együttműködéssé válása a jövőben mindenképp állandó konfliktusforrásként fog szolgálni a két állam viszonyában.

²⁷ [Halkbank Genel Müdür Yardımcısı Mehmet Hakan Atilla ABD'de tutuklandı](#) [online], 2017. 03. 29. Forrás: NTV [2018. 01. 22.].

²⁸ [Başbakan Binali Yıldırım ABD'de](#) [online], 2017. 11. 08. Forrás: Hürriyet [2017. 12. 28.].

²⁹ [Reza Zarrab case: Turkey seizes assets of trader in US trial](#), [online], 2017. 12. 01. Forrás: BBC [2017. 12. 27.].

Stratégiai Védelmi Kutatóközpont

ELEMZÉSEK 2018/7

Az „SVKK Elemzések” 2003 óta a kutatóközpont munkatársainak tematikus szakpolitikai elemzéseit megjelentető időszakos kiadvány, melyben a szerzők független kutatói álláspontjukat közlik.

Az NKE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont független szakpolitikai kutatóintézet, a kiadványaiban megjelenő elemzések, álláspontok, vélemények nem feltétlenül tükrözik a szerkesztőség vagy a kiadó véleményét. Az elemzésben foglalt információk, adatok, megállapítások tájékoztatás céljából készültek.

Kiadó: Nemzeti Közszolgálati Egyetem

Szerkesztés és tördelés:
Bazsó Márton, Tóth Péter

A kiadó elérhetősége:

1581 Budapest, Pf. 15.

Tel: 00 36 1 432-90-92

E-mail: svkk@uni-nke.hu

© Egeresi Zoltán, 2018

© Nemzeti Közszolgálati Egyetem, 2018